

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال نوزدهم، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۴
صفحه ۷۷ تا ۱۰۴

بررسی جامعه‌شناختی جرم‌انگاری کودکان کار در ایران: برهمکنش فقر، قدرت و

سیاست کیفری

کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

مهشید اکبری *

استادیار گروه حقوق کیفری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

رویا آسیائی

چکیده

پدیده کودکان کار در ایران، بعنوان یکی از اشکال بارز نقض حقوق کودک، ناشی از تعامل پیچیده میان فقر ساختاری، ضعف قدرت نهادی و مواجهه کیفری با مسائل اجتماعی است. این پژوهش با هدف تحلیل رابطه میان این سه مؤلفه و بازنمایی پیامدهای آن بر وضعیت کودکان کار در ایران انجام شده است. پرسش اصلی پژوهش آن است که چگونه برهم‌کنش فقر، ضعف نهادی و سیاست کیفری در ایران منجر به بازتولید پدیده کودکان کار می‌شود؟ فرضیه پژوهش بر این مبناست که فقدان انسجام نهادی و برخوردهای قهری به‌جای سیاست‌های رفاهی و پیشگیرانه، در کنار فقر چندبعدی خانوار، چرخه آسیب را تداوم می‌بخشد. این مطالعه با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار و با تحلیل ۱۷ مقاله و گزارش علمی انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌های اقتصادی ناپایدار، ساختار جزیره‌ای نهادهای حمایتی و امنیتی‌سازی پدیده کودکان کار، از جمله موانع اصلی در مسیر حل این بحران اجتماعی هستند. در پایان، پیشنهادهایی در راستای نوسازی ساختار نهادی، ارتقاء حمایت‌های رفاهی و جایگزینی نگاه کیفری با رویکرد اجتماعی ارائه شده است.

کلیدواژه: کودکان کار، کسب‌وکارهای خانوادگی، حقوق کودک، قوانین کار ایران، آسیب‌شناسی حقوقی.

* نویسنده مسئول: atena.akbarieh@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۵/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 19, No.72, Fall 2025, P 77-104

rahyaftjournal.ir

A Sociological Analysis of the Criminalization of Child Labor in Iran: The Interaction of Poverty, Institutional Power, and Penal Policy

Mahshid Akbariyeh *

Master's Degree in Criminal Law and Criminology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Roya Asiayi

Assistant Professor, Department of Criminal Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract

Child labor in Iran represents a serious violation of children's rights and reflects a complex interaction between structural poverty, fragmented institutional power, and punitive approaches to social problems. This article aims to analyze how the interplay of these three dimensions contributes to the reproduction and persistence of child labor in Iran. The main research question asks how poverty, institutional weakness, and penal policy interact to criminalize working children rather than protect them. Using a directed qualitative content analysis of 17 academic articles and policy reports, the study argues that coercive and security-oriented responses, combined with multidimensional household poverty and lack of institutional coordination, reinforce cycles of marginalization and exclusion. The findings reveal that unstable economic policies, fragmented welfare

* Corresponding Author: atena.akbarieh@gmail.com

How to Cite: Akbariyeh, M., Asiayi, R. (2025). A Sociological Analysis of the Criminalization of Child Labor in Iran: The Interaction of Poverty, Institutional Power, and Penal Policy, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(72), 77-104

Date Received: 5 June 2025 Date Accepted: 14 August 2025

institutions, and the securitization of child labor are key obstacles to addressing this social crisis, underscoring the need for a shift toward social, rights-based, and preventive approaches.

Keywords: Child Labor; Criminalization; Poverty; Penal Policy; Institutional Power; Iran

Introduction

Child labor constitutes one of the most critical social problems in contemporary Iran and reflects deeper structural failures in social policy, economic governance, and institutional coordination. Beyond the immediate violation of children's rights, the persistence of child labor raises broader concerns regarding social justice, sustainable development, and the legitimacy of public policy. Despite the existence of legal prohibitions and Iran's accession to international instruments such as the Convention on the Rights of the Child, the prevalence of child labor has not declined and, in some contexts, has intensified. This study departs from approaches that treat child labor merely as an outcome of household poverty or cultural factors. Instead, it conceptualizes child labor as a socially produced phenomenon shaped by the interaction of poverty, institutional power, and penal policy. The central research question is how this interaction leads to the criminalization and marginalization of working children rather than their protection. The study argues that child labor in Iran is reproduced through structural inequalities, fragmented governance, and coercive state responses that prioritize public order over child welfare.

Materials and Methods

The research adopts a qualitative, interpretive methodology based on directed content analysis. Seventeen academic articles, policy studies, and official and semi-official reports published between 2001 and 2024 were selected through theoretical sampling. Sources were drawn from Iranian academic databases and institutional publications related to child labor, social welfare, criminal justice, and public policy.

The analytical framework integrates three complementary perspectives: labeling theory to examine how working children are constructed as deviant subjects; Bourdieu's theory of social reproduction to analyze structural inequality and symbolic violence; and critical public policy theory to assess how social problems are

framed and governed. Coding was conducted in several stages, including open coding, axial categorization, and thematic synthesis aligned with the three core dimensions of poverty, institutional power, and penal policy. Validity was enhanced through iterative comparison between theory and data, while transparency was ensured by systematic documentation of the coding process.

Discussion

The findings demonstrate that poverty in Iran operates as a multidimensional condition encompassing income insecurity, lack of access to education, health services, housing, and social protection. In the absence of effective welfare mechanisms, families often rely on children's labor as a survival strategy. Rather than addressing these structural drivers, state responses frequently focus on visible manifestations of poverty, particularly street-based child labor.

Institutional analysis reveals significant fragmentation and lack of coordination among welfare agencies, municipalities, law enforcement bodies, and judicial institutions. No single authority bears clear responsibility for child labor, resulting in inconsistent policies, overlapping mandates, and gaps in protection. Civil society organizations, although often more effective in engaging with children and families, operate under restrictive conditions and limited support.

Penal policy further exacerbates these dynamics. Children engaged in labor are frequently subjected to policing, detention, and removal under the guise of urban order or crime prevention. Such practices reinforce labeling processes, expose children to symbolic and physical violence, and undermine trust in public institutions. Instead of functioning as protective mechanisms, penal interventions contribute to the reproduction of exclusion and vulnerability.

Conclusion

This study concludes that child labor in Iran cannot be effectively addressed through punitive or fragmented approaches. The criminalization of working children reflects deeper structural failures rooted in poverty, weak institutional coordination, and security-oriented governance. Sustainable solutions require a paradigm shift toward integrated social policies that prioritize child welfare, institutional accountability, and rights-based interventions. Replacing penal responses with preventive, participatory, and welfare-oriented strategies is essential for breaking the cycle of poverty, exclusion, and criminalization that currently defines the experience of child labor in Iran.

مقدمه

پدیده کودکان کار یکی از مهم‌ترین معضلات اجتماعی در جوامع در حال توسعه بویژه ایران است؛ مسئله‌ای که نه فقط از منظر نقض حقوق کودکان، بلکه از منظر پایداری اجتماعی، عدالت اقتصادی و کارآمدی سیاست‌های عمومی مورد توجه قرار می‌گیرد. در دهه‌های اخیر، گسترش فقر، نابرابری، ناکارآمدی نهادی و نگاه امنیتی به مسائل اجتماعی، موجب شده تا کودکان کار به حاشیه‌رانده‌ترین قشر جامعه بدل شوند. کودکانی که در سن آموزش و رشد، ناگزیر وارد بازار کار می‌شوند و اغلب در شرایطی زیست می‌کنند که با استانداردهای بنیادین حقوق بشری، فاصله‌ای عمیق دارد. در ایران، علی‌رغم وجود قوانین حمایتی و پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون حقوق کودک، وضعیت کودکان کار نه تنها بهبود نیافته بلکه در بسیاری موارد تشدید شده است. گزارش‌های میدانی و پژوهش‌های دانشگاهی حاکی از آن‌اند که بخش قابل توجهی از کودکان کار از خدمات آموزشی، بهداشتی، روانی و حمایتی محروم‌اند و اغلب در معرض استثمار، خشونت و جرم‌انگاری قرار دارند. در تحلیل علل و زمینه‌های گسترش این پدیده، نمی‌توان به یک علت منفرد بسنده کرد. فقر اقتصادی در بستر ساختارهای ناعادلانه توزیع منابع، یکی از مهم‌ترین پیشران‌های اشتغال زود هنگام کودکان است. از سوی دیگر، نهادهای حمایتی و سیاست‌گذار در ایران اغلب فاقد هماهنگی و اثربخشی‌اند و به‌جای ارائه سیاست‌های پیشگیرانه، درگیر اقدامات مقطعی، شعاری و فاقد رویکرد سیستمی هستند. افزون بر این، سیاست‌های کیفی در مواجهه با کودکان کار - مانند طرح‌های جمع‌آوری و برخورد با متکدیان و دست‌فروشان - بیش از آن‌که حل مسئله کنند، به بازتولید آن می‌انجامند. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل دقیق و مستند برهم‌کنش سه مؤلفه کلیدی - فقر، قدرت نهادی و سیاست کیفی - در زمینه پدیده کودکان کار طراحی شده است. تمرکز این مطالعه بر تحلیل سیاست‌ها و ساختارهای موجود و شناسایی موانع نهادی و مفهومی در مسیر حمایت از این کودکان است. با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و بررسی منابع متعدد، سعی شده است تصویری جامع از چرخه آسیب و ناکارآمدی سیاستی در این حوزه ارائه شود تا بستر مناسبی برای اصلاحات سیاستی و نهادسازی مؤثر فراهم گردد.

۲- پیشینه پژوهش

غلامی (۱۴۰۱) ضمن کودک‌ک کار به عنوان فردی که پیش از سن قانونی، ناخواسته و تحت اجبار، وارد عرصه کار می‌شود، می‌نویسد با وجود ممنوعیت قانونی، این پدیده

به دلیل پیچیدگی ساختاری، روابط خویشاوندی، و مخفی‌کاری شبکه‌های بهره‌کش، همچنان گسترش دارد و برخورد کیفری صرف علیه سوءاستفاده‌کنندگان، ناکافی بوده است. بنابراین، پاسخ مؤثر نیازمند رویکردی ساختاری و الزام‌آور است که تمام نهادها و دستگاه‌های مسئول را در برابر این معضل پاسخگو کند. این نوشتار بر آن است که با تحلیل توصیفی، لزوم شناسایی مسئولیت کیفری برای افراد و نهادهای مختلف در قبال کوتاهی در برابر پدیده کودکان کار را تبیین کند.

تحقیق زارع شاه آبادی و همکاران (۱۳۸۸) معتقد است پدیده کودکان کار به‌مثابه تراژدی شهری، در سال‌های اخیر در شهر یزد نیز گسترش یافته و نگرانی‌های اجتماعی ایجاد کرده است. هدف اصلی این مقاله، بررسی نقش خانواده نابسامان در شکل‌گیری این پدیده است. تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و از طریق پیمایش بر روی ۲۱۰ کودک کار پذیرش شده در مرکز کودکان خیابانی استان یزد انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که عواملی همچون بیکاری سرپرست، فقر اقتصادی، خشونت خانوادگی، اعتیاد والدین، و فقدان الگوهای تربیتی سالم در بروز پدیده کودکان کار نقش دارند. در این میان، خشونت والدین نسبت به کودک و میان خود بیشترین اثرگذاری را داشته است. نتیجه تحقیق حاکی از آن است که ناکامی والدین در ایفای نقش سرپرستی، به‌ویژه در شرایط اعتیاد، رفتار نامناسب با فرزندان، و مهاجرت‌های گسترده به یزد از مهم‌ترین عوامل ساختاری در بروز این مسئله هستند.

مهدوی مزینانی و مزینانی (۱۳۹۰) می‌نویسند در قوانین جمهوری اسلامی ایران، حداقل سن اشتغال به‌طور هم‌زمان ۱۵ و ۱۸ سال تعیین شده است. افراد بین این دو بازه سنی با عنوان «کارگر نوجوان» شناخته می‌شوند و برای آنان مقررات خاصی در نظر گرفته شده است. با این حال، برخی مفاد قانون کار، اجرای مؤثر این مقررات را در مورد کودکان و نوجوانان با چالش‌هایی مواجه می‌سازد. برای نمونه، مواد ۱۸۸، ۱۸۹ و ۱۹۱ قانون کار، کارگاه‌های خانوادگی، کارگاه‌های کوچک کمتر از ۱۰ نفر، و مشاغل کشاورزی و دامداری را از برخی مفاد حمایتی قانون کار مستثنی می‌سازند. این استثنائات موجب می‌شود تا کودکان و نوجوانان شاغل در این حوزه‌ها—که بخش عمده نیروی کار کودک را شامل می‌شوند—از حقوقی مانند بیمه، ساعات کاری محدود، مرخصی و حمایت‌های ایمنی محروم بمانند. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، به واکاوی این خلأهای قانونی و تبعات آن بر رفاه و حقوق کودکان کار می‌پردازد.

سعدآبادی و همکاران (۱۴۰۰) معتقدند در کشورهای در حال توسعه‌ای مانند ایران، پدیده کودکان کار به یک معضل اجتماعی پیچیده تبدیل شده است. این پژوهش با هدف شناسایی مشکلات کودکان کار در تهران و ارائه راهکارهایی نوآورانه، از رویکرد نوآوری اجتماعی بهره گرفته است. با استفاده از روش اقدام‌پژوهی و نمونه‌گیری گلوله‌برفی، ۴۶ کودک کار طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ در طرحی مشارکت کردند. بر پایه مدل تفکر سیستمی چهارمرحله‌ای، راهکارهای فوری و بنیادی ارائه شد که در نهایت، اشتغال در حوزه کاشت و بسته‌بندی گیاهان دارویی به‌عنوان راه‌حلی موفق انتخاب شد. رضایت کودکان از فرآیند، مؤید اثربخشی آن بود.

نوآوری تحقیق حاضر در ارائه یک تحلیل جامع و میان‌رشته‌ای از سیاست‌های کیفی و نهادی ایران در قبال کودکان کار است که با تمرکز بر برهم‌کنش میان فقر، قدرت نهادی و سیاست‌های سرکوب‌گرانه، چارچوبی انتقادی و ساختاری برای بررسی وضعیت این کودکان فراهم می‌سازد. برخلاف پژوهش‌های پیشین که غالباً به توصیف پدیده یا راهکارهای حمایتی محدود شده‌اند، این تحقیق با استفاده از تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، به شناسایی سازوکارهای نهادی خشونت و خلأهای قانونی می‌پردازد و مسئولیت ساختاری نهادهای مختلف حاکمیتی را در تولید یا تداوم این معضل اجتماعی برجسته می‌سازد.

۳- چارچوب نظری

مطالعه پدیده‌های اجتماعی همچون جرم‌انگاری پدیده‌های آسیب‌زای اجتماعی نیازمند نگاهی چندلایه، انتقادی و تلفیقی است که بتواند هم به سطح فردی و تجربه‌زیسته سوژه‌ها توجه کند، هم به نحوه بازنمایی نهادی و گفتمانی آن‌ها، و هم به سطح کلان سیاست‌گذاری‌ها. در چارچوب حاضر، سه نظریه کلیدی با این هدف انتخاب شده‌اند: نظریه برجسب‌زنی برای تحلیل نحوه شکل‌گیری هویت‌های انحرافی، نظریه بازتولید بورديو برای تحلیل ساختاری چرخه طرد اجتماعی و نابرابری، و نظریه سیاست‌گذاری انتقادی برای تحلیل شیوه صورت‌بندی مسئله در نظام تصمیم‌سازی. این سه نظریه در سطوح خرد، میانی و کلان، امکان درک چندبعدی از چرایی جرم‌انگاری و طرد اجتماعی گروه‌های آسیب‌پذیر را فراهم می‌سازند.

۳-۱ نظریه برجسب‌زنی

نظریه برجسب‌زنی یکی از بنیادی‌ترین رویکردهای جامعه‌شناسی انحراف است که برخلاف رویکردهای اثبات‌گرایانه، انحراف را نه به عنوان ویژگی درونی افراد، بلکه به مثابه فرآیندی اجتماعی که در تعامل با دیگران شکل می‌گیرد، در نظر می‌گیرد. این نظریه که در دهه ۱۹۶۰ با آثار هاوارد بکر (Erikson, 1964) و ادوین لمرت (Lemert, 1951) به شهرت رسید، بر این نکته تأکید دارد که انحراف نتیجه نسبت دادن و برجسب‌زدن یک رفتار خاص از سوی جامعه و نهادهای کنترل اجتماعی است.

هاوارد بکر در کتاب معروف خود با عنوان Outsiders اظهار می‌دارد که «انحراف نه در رفتار خاص بلکه در واکنش دیگران به آن رفتار نهفته است» (Erikson, 1964: 9). این دیدگاه، مسیر را برای نگاهی نو به مفاهیم مانند جرم، حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی باز کرد. لمرت نیز بین انحراف اولیه و ثانویه تمایز قائل شد؛ انحراف اولیه ممکن است یک تخطی کوچک یا واکنش به فشار اجتماعی باشد، اما انحراف ثانویه زمانی رخ می‌دهد که فرد برجسب‌خورده، آن هویت را می‌پذیرد و وارد مسیر تثبیت‌شده انحراف می‌شود (Lemert, 1951).

اریکسون (۱۹۶۲) نیز در تحلیل‌های خود نشان می‌دهد که نهادهای رسمی (دادگاه‌ها، پلیس، مدارس) نه تنها انحراف را کنترل نمی‌کنند، بلکه با برجسته‌سازی و طرد افراد، آن را بازتولید می‌نمایند. وی اصطلاح «جشن‌های عمومی طرد»^۲ را برای توصیف این وضعیت به کار می‌برد. از منظر نظریه برجسب‌زنی، زمانی که یک گروه اجتماعی خاص در معرض کنترل اجتماعی افراطی قرار گیرد—بدون توجه به زمینه‌های ساختاری رفتارشان—به تدریج نه تنها از دسترسی به منابع مشروع اجتماعی محروم می‌شوند، بلکه درونی‌سازی هویت انحرافی آن‌ها را وارد چرخه‌ای از انزوا، طرد و تثبیت وضعیت می‌نماید. این فرآیند می‌تواند در قالب اعمال قانون، رسانه، نهادهای انتظامی یا حتی نظام آموزشی اجرا شود. همچنین، این نظریه به‌خوبی با تحلیل‌های فوکویی از قدرت و سوژه‌سازی^۳ همپوشانی دارد، چرا که برجسب‌زنی به‌مثابه یکی از ابزارهای تولید و تحمیل هویت انحرافی، به ساختارهای دانایی و قدرت وابسته است.

۲-۳ نظریه بازتولید نابرابری و خشونت نمادین

۲- public rituals of exclusion

۳- Foucault, 1977

پیر بوردیو با نظریه میدان‌ها، انواع سرمایه و خشونت نمادین، یکی از جامع‌ترین رویکردهای ساختاری-فرهنگی را برای تحلیل نابرابری‌های اجتماعی و طرد فراهم کرده است. او معتقد است که کنش اجتماعی تنها در قالب ساختارهای عینی اقتصادی یا خواست‌های ذهنی فردی قابل فهم نیست، بلکه باید در چارچوب روابط قدرت در میدان‌های اجتماعی تحلیل شود (Bourdieu, 1984; 1990).

از منظر بوردیو، سرمایه نه فقط به شکل اقتصادی، بلکه در قالب فرهنگی، اجتماعی و نمادین در جامعه توزیع می‌شود. گروه‌هایی که از سرمایه‌های مشروع و نهادی برخوردار نیستند، در میدان‌های اجتماعی ضعیف‌تر عمل می‌کنند و در معرض طرد و حاشیه‌نشینی قرار می‌گیرند (Bourdieu, 1990). به‌طور خاص، بوردیو مفهوم خشونت نمادین را برای توصیف فرآیندهایی به کار می‌برد که طی آن ساختارهای اجتماعی، نابرابری‌ها را از طریق نظام‌های فرهنگی و آموزشی بازتولید می‌کنند بدون آنکه به‌ظاهر خشونت‌آمیز باشند. بعنوان نمونه، در نظام آموزشی، نابرابری‌های فرهنگی خانوادگی به‌جای آنکه بعنوان کاستی ساختاری تلقی شود، به شکل «کم‌استعداد بودن» دانش‌آموزان بازنمایی می‌شود. همین الگو را می‌توان در تعامل نهادهای رسمی با گروه‌های حاشیه‌نشین، کارگران غیررسمی یا افراد فاقد سرمایه فرهنگی دید. آن‌ها به‌جای دریافت حمایت ساختاری، با برچسب «بی‌فرهنگ»، «غیرقانونی»، یا «انحرافی» مواجه می‌شوند.

آثار پژوهشگرانی همچون (Reay, 1998) و (Lareau, 2018) نیز نشان می‌دهد که سرمایه فرهنگی و عادت‌واره طبقات فرودست، در برخورد با نهادهای مشروعیت‌بخش مدرن مانند مدارس، رسانه‌ها و سیاست‌گذاران، همواره در موقعیت فرودست بازنمایی می‌شوند. همین امر می‌تواند منجر به تولید چرخه‌های مداوم از طرد، نابرابری و بازتولید طبقاتی گردد.

در این چارچوب، جرم‌انگاری نه یک مسئله فردی یا اخلاقی، بلکه یک سازوکار نمادین-سیاسی برای مشروعیت‌بخشی به نابرابری‌های ساختاری از طریق حذف فرهنگی-اجتماعی گروه‌های فاقد سرمایه است.

۳-۳ نظریه سیاست‌گذاری عمومی انتقادی

رویکردهای انتقادی در سیاست‌گذاری عمومی، بویژه در دو دهه اخیر، با تمرکز بر تحلیل گفتمان، فرآیندهای معناسازی و نحوه تعریف مسئله، چشم‌انداز متفاوتی نسبت به

تصمیم‌گیری‌های دولتی ارائه داده‌اند. این رویکرد برخلاف نظریه‌های سنتی سیاست‌گذاری که بر تکنیک، منطق کارایی و مراحل خطی تأکید دارند، معتقدند که سیاست‌گذاری در وهله نخست، کنشی‌گفتمانی و قدرت‌مند است که از طریق آن، واقعیت‌های اجتماعی صورت‌بندی می‌شوند (Fischer, 2009; Dryzek, 2006).

کارول بچی (Bacchi, 2009) در نظریه «مسئله چگونه بازنمایی شده است؟» بر این نکته تأکید دارد که مهم‌تر از آن که راه‌حل‌ها چگونه باشند، این است که مسائل چگونه تعریف می‌شوند. زیرا تعریف مسئله، تعیین می‌کند چه راه‌حلی قابل تصور و مشروع هستند. اگر یک پدیده اجتماعی به صورت «تهدید»، «نقص اخلاقی»، یا «نقص فردی» تعریف شود، راه‌حلی مانند تنبیه، کنترل یا اصلاح فردی ارجحیت پیدا می‌کند. اما اگر همان پدیده بعنوان نتیجه ساختارهای نابرابر یا گسست‌های نهادی فهمیده شود، راه‌حل‌ها به سمت اصلاح ساختار، توانمندسازی جمعی یا بازسازی نهادی می‌روند.

در همین راستا، فرانک فیشر تحلیل سیاست را نوعی «نقد اخلاقی گفتمان قدرت» می‌داند. او معتقد است که در سیاست‌گذاری عمومی، نخبگان حکومتی و تکنوکرات‌ها از طریق فرایندهای فنی، تعاریف خاصی از مشکلات ارائه می‌دهند که معمولاً خصلت طردکننده، تقلیل‌گرا و فاقد مشارکت واقعی ذی‌نفعان دارند (Fischer, 2003).

جان درایزک نیز با رویکردی پست‌ساختارگرا، بر تنوع گفتمان‌ها و نقش زبان در سیاست‌گذاری تأکید دارد و پیشنهاد می‌دهد سیاست‌گذاران باید فراتر از الگوهای رسمی، به روایت‌های بدیل، جامعه‌محور و انتقادی نیز گوش بسپارند (Dryzek, 2006).

ترکیب این دیدگاه‌ها، امکان تحلیل این موضوع را فراهم می‌سازد که چگونه صورت‌بندی‌های رسمی یک مسئله، در واقع بازتاب گفتمان‌های قدرت، طرد و مشروع‌سازی یک نظم نابرابر هستند. و این رویکرد، بستر انتقادی مناسبی برای بازنگری در سیاست‌های عمومی و بازتعریف رادیکال موضوعات اجتماعی فراهم می‌کند.

۴- تحلیل وضع موجود سیاست‌ها و ساختارها در ایران در قبال پدیده

کودکان کار

در این بخش، وضعیت موجود سیاست‌ها، ساختارها و نهادهای مرتبط با پدیده کودکان کار در ایران، در سه محور فقر، قدرت نهادی و سیاست‌کیفری به صورت تفصیلی تحلیل شده است. هدف از این بررسی، شناسایی زمینه‌های ساختاری، نهادی و قانونی‌ای است که در استمرار یا تشدید این معضل اجتماعی نقش دارند. این تحلیل تجربی، زمینه‌ساز مرحله بعدی تحقیق یعنی کدگذاری داده‌ها و تفسیر مضامین برآمده از آن‌ها خواهد بود.

۴-۱ فقر و کودکان کار در ایران: سیاست‌ها، ساختارها و نهادهای مرتبط

پدیده کودکان کار در ایران را نمی‌توان بدون در نظر گرفتن ساختارهای فقر و نابرابری اقتصادی تحلیل کرد. فقر نه فقط بعنوان یک علت مستقیم برای ورود کودکان به بازار کار، بلکه بعنوان زمینه‌ساز انفعال دولت، گسست نظام حمایتی، و تقلیل حقوق شهروندی کودکان در ساختار حکمرانی اجتماعی ایران عمل می‌کند. مطالعات متعددی نشان می‌دهند که عمده کودکان کار از خانواده‌هایی می‌آیند که با فقر درآمدی، بیکاری والدین، اعتیاد یا ترک تحصیل مواجه‌اند و اغلب در بافت‌های فرسوده شهری یا مناطق حاشیه‌ای زندگی می‌کنند (مقدس جعفری و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۷).

در سیاست‌های کلان اقتصادی، اغلب به شکل‌گیری یک طبقه فرودست اشاره می‌شود که بازتولید فقر در آن نهادینه شده است. در چنین بافتی، کودک به مثابه یکی از منابع اقتصادی خانواده محسوب می‌شود و کار او بعنوان بخشی از استراتژی بقا پذیرفته می‌شود. این وضعیت در قوانین حمایتی کشور، از جمله در قانون کار و قانون تأمین اجتماعی نیز بازتاب روشنی ندارد. به‌رغم آنکه ماده ۷۹ قانون کار، کار کودکان زیر ۱۵ سال را ممنوع کرده، اما واقعیت‌های میدانی نشان می‌دهد که ده‌ها هزار کودک در مشاغل کاذب یا پرخطر فعال‌اند که اغلب مشمول هیچ‌گونه نظارت یا حمایت نهادی نمی‌شوند (مهدوی مزینانی و مزینانی، ۱۳۹۰: ۱۲۸).

نهادهای مسئول در مقابله با فقر کودکان، شامل وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان بهزیستی، کمیته امداد، شهرداری‌ها و بعضاً NGOهای محلی و خیریه‌ها هستند. با این حال، ضعف سیاست‌گذاری منسجم، عدم تخصیص بودجه کافی، و پراکندگی وظایف منجر شده که اقدامات حمایتی به شکل جزیره‌ای، محدود و کوتاه‌مدت باشند. برای نمونه، برنامه‌هایی نظیر «طرح حمایت اجتماعی از کودکان کار و خیابان» که توسط سازمان بهزیستی پیاده‌سازی می‌شوند، اغلب تنها بر جذب اولیه کودک تمرکز دارند و توانایی حفظ کودک در چرخه آموزش و حمایت پایدار را ندارند (حسینی، ۱۳۸۴: ۱۶۳).

از سوی دیگر، سیاست‌های اقتصادی کلان که در برنامه‌های توسعه‌ای لحاظ شده‌اند، از جمله هدفمندی یارانه‌ها، آزادسازی قیمت‌ها و حذف برخی اقلام حمایتی، مستقیماً به افزایش فقر و کاهش توان معیشتی خانواده‌های فقیر انجامیده است. این سیاست‌ها، بدون در نظر گرفتن سازوکارهای جبرانی مؤثر برای اقشار فرودست، منجر به افزایش سهم کودکان در تأمین معاش خانواده شده‌اند. در واقع، کودک به جای آنکه بهره‌مند از حق آموزش و

زندگی سالم باشد، در چرخه معیوب فقر-کار-بزه گرفتار می‌شود (کشاورز حداد و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۳)

بر اساس تحلیل‌های فراتحلیلی انجام شده، عوامل مؤثر بر فقر کودکان کار را می‌توان در سه سطح کلان (ساختارهای اقتصادی و سیاست‌های کلان رفاهی)، میانه (نهادهای حمایتی و اجتماعی)، و خرد (وضعیت خانواده و والدین) دسته‌بندی کرد. در همه این سطوح، خلأ سیاست‌گذاری هماهنگ و مؤثر مشهود است. سیاست‌ها یا ناقص‌اند یا با یکدیگر در تعارض بوده‌اند. برای مثال، شهرداری‌ها بعضاً از منظر انتظامی با کودکان کار برخورد کرده‌اند در حالی که سازمان‌های حمایتی تلاش کرده‌اند خدمات اجتماعی به آن‌ها ارائه دهند (زارعی و رحیمی، ۱۴۰۰: ۵۱۶).

در نهایت، فقدان یک نظام جامع رفاه اجتماعی که بویژه در سطوح محلی و شهری قابلیت پیاده‌سازی مؤثر داشته باشد، منجر شده که فقر در میان کودکان کار بعنوان یک «فقر چندبعدی» عمل کند؛ فقری که نه فقط درآمد، بلکه دسترسی به آموزش، تغذیه، امنیت، و کرامت انسانی را هم در بر می‌گیرد. در نتیجه، کودک کار در ایران نه فقط محصول یک آسیب اجتماعی، بلکه نشانه‌ای از ناکارآمدی سیاست‌های اجتماعی در تحقق عدالت اجتماعی است.

۲-۴ قدرت نهادی و پراکندگی مسئولیت در مواجهه با پدیده کودکان کار

یکی از چالش‌های بنیادین در مواجهه با پدیده کودکان کار در ایران، فقدان انسجام نهادی و پراکندگی وظایف در میان نهادهای دولتی، عمومی، انتظامی و غیردولتی است. این ساختار پراکنده، منجر به ناکارآمدی در سیاست‌گذاری، اجرا، و نظارت بر وضعیت کودکان کار شده و عملاً از شکل‌گیری یک رویکرد ملی و یکپارچه برای حل این معضل جلوگیری کرده است. در تحلیل نهادی، می‌توان این وضعیت را نشانه‌ای از ضعف «قدرت نهادی» در مدیریت آسیب‌های اجتماعی دانست؛ به این معنا که نهادها اگرچه حضور دارند، اما فاقد اراده، انسجام و کارآمدی لازم برای ایفای نقش مؤثر هستند.

در سطح رسمی، نهادهایی نظیر وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان بهزیستی کشور، شهرداری‌ها، نیروی انتظامی، وزارت کشور، کمیته امداد، وزارت آموزش و پرورش، و شورای اجتماعی کشور از بازیگران اصلی در سیاست‌گذاری و مداخله در حوزه کودکان کار محسوب می‌شوند. با این حال، هر یک از این نهادها، برداشت متفاوتی از مفهوم کودک کار، وظایف خود، و چارچوب قانونی موجود دارند که موجب تعارضات نهادی و فقدان پاسخگویی شده است (سالاریان و معیدفر، ۱۴۰۱: ۲۷).

برای نمونه، شهرداری تهران از طریق شرکت شهربان و پیمانکاران خصوصی، کودکانی که در معابر کار می‌کنند را با عنوان «متکدی» یا «مزامح شهری» شناسایی و جمع‌آوری می‌کند؛ روشی که نه تنها فاقد پشتوانه قانونی مشخص است، بلکه با سیاست‌های اجتماعی سازمان بهزیستی و سمن‌ها نیز در تضاد قرار می‌گیرد. در واقع، این اقدامات بیش از آن که بر مبنای رفاه کودک طراحی شده باشند، جنبه‌ای انتظامی و نمایشی دارند و بیشتر معطوف به رضایت افکار عمومی در کوتاه‌مدت هستند (غلامی، ۱۴۰۱).

از سوی دیگر، سازمان بهزیستی، اگرچه نهاد متولی حمایت از کودکان بی‌سرپرست و آسیب‌پذیر شناخته می‌شود، اما ظرفیت مالی و انسانی لازم برای پاسخگویی به حجم بالای کودکان کار را ندارد. در بسیاری از شهرها، این سازمان تنها از طریق واگذاری وظایف به پیمانکاران یا سمن‌های محلی، طرح‌های جذب و بازپروری کودکان کار را اجرا می‌کند که اغلب با چالش‌های فراوانی مواجه است؛ از جمله ترک سریع فرایند بازخوانی توسط کودک، عدم همکاری خانواده، و نبود حمایت‌های پساتوانبخشی (سعدآبادی و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۱).

در سطح تقنینی، نبود قانون جامع حمایت از کودکان کار، و ابهام در تفکیک وظایف نهادها، موجب نوعی خلا در سیاست‌گذاری شده است. قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ اگرچه گامی به جلو محسوب می‌شود، اما بسیاری از مواد آن جنبه ارشادی یا کلی دارند و ضمانت اجرایی قوی برای الزام نهادها به همکاری بین‌بخشی پیش‌بینی نشده است (جنگجوی (خراطا) و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۴-۷۰).

سمن‌ها و نهادهای مدنی، که در نبود پاسخ کافی از سوی نهادهای دولتی وارد میدان شده‌اند، نیز با چالش‌هایی روبرو هستند؛ از جمله نداشتن حمایت مالی پایدار، نبود مجوز رسمی برای اقدامات مداخله‌ای، فشارهای سیاسی و امنیتی، و عدم امکان تعامل مؤثر با نهادهای رسمی. در بسیاری موارد، این نهادها از سوی برخی بخش‌های دولت به «مانع برخورد با کودکان کار» تلقی شده و در معرض محدودیت قرار می‌گیرند، در حالی که پژوهش‌ها نشان می‌دهند سمن‌ها به مراتب موفق‌تر از نهادهای رسمی در برقراری ارتباط با کودک و خانواده عمل کرده‌اند (زارعی و رحیمی، ۱۴۰۰: ۵۲۹).

در نهایت، می‌توان گفت وضعیت کنونی مدیریت کودکان کار در ایران، مصداقی بارز از «پراکندگی قدرت نهادی» است؛ قدرتی که میان نهادهای مختلف توزیع شده، اما فاقد سازوکار هماهنگ‌کننده، پاسخگو و مبتنی بر منطق رفاه اجتماعی است. نبود مرجع مرکزی برای هدایت سیاست‌ها، ضعف در ضمانت اجرایی قوانین، و عدم تخصیص منابع کافی،

همگی منجر به وضعیت رکود و بازتولید بحران شده‌اند. به بیان دیگر، کودک کار قربانی «واگرایی نهادی» و «فقدان مسئولیت‌پذیری جمعی» در نظام حکمرانی اجتماعی ایران است.

۴-۳ سیاست کیفری و مواجهه انتظامی با کودکان کار در ایران

سیاست کیفری ایران در قبال پدیده کودکان کار، بازتابی از نگرش ساختاری به نظم عمومی، کنترل اجتماعی و انسجام شهری است. با وجود آنکه در سطح گفت‌وگو رسمی، کودک کار به مثابه فردی نیازمند حمایت معرفی می‌شود، در عمل، دستگاه انتظامی، نهادهای اجرایی و حتی برخی بخش‌های قضایی، کودک کار را در نقش «مزاحم شهری»، «متکدی»، یا «عامل بی‌نظمی» بازنمایی می‌کنند. این تناقض آشکار میان موضع حمایتی در قانون و رویکرد کیفری در عمل، یکی از ریشه‌های اصلی بازتولید خشونت ساختاری علیه کودکان کار است. در رویه غالب شهری، بویژه در کلان‌شهر تهران، نیروهای شهرداری، بویژه شرکت شهربان، با همکاری نیروی انتظامی، اقدام به «جمع‌آوری» کودکان کار از سطح معابر می‌کنند. این اقدام نه بر اساس مداخله مددکاری، بلکه در قالب طرح‌های «جمع‌آوری متکدیان» یا «مبارزه با آسیب‌های اجتماعی» انجام می‌شود. کودکان معمولاً به‌طور موقت به مراکز بهزیستی یا کمپ‌های قرنطینه منتقل می‌شوند و بدون طی فرایند حمایتی، در نهایت دوباره به خیابان بازمی‌گردند (غلامی، ۱۴۰۱: ۳۰۴).

مطالعه آسیب‌شناسانه سیاست‌های دولت در مواجهه با کودکان کار نشان می‌دهد که این برخوردهای انتظامی، فاقد هرگونه پیوست حمایتی یا درمانی بوده و صرفاً جنبه نمادین دارند. در عمل، نه تنها کودک از وضعیت کار رها نمی‌شود، بلکه با تجربه‌ای تازه از خشونت نهادی مواجه می‌شود که اعتماد به ساختارهای رسمی را از بین می‌برد. از منظر بزه‌دیده‌شناسی، کودک کار در چنین شرایطی، دو بار قربانی می‌شود: یک‌بار قربانی فقر و خانواده ناکارآمد، و بار دیگر قربانی مداخله‌های ناهماهنگ و سرکوب‌گرانه نهادی (شیشه‌گران و حاجی ده آبادی، ۱۳۹۷: ۱۹۷-۴۹۴).

از طرفی، خلأ قانونی نیز در تشدید این وضعیت نقش مهمی دارد. با وجود تصویب قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان (۱۳۹۹)، که در بندهایی به منع هرگونه بدرفتاری و آسیب روانی به کودک تصریح کرده، هنوز هم شاهد آن هستیم که در هیچ‌کجای قانون، ممنوعیت آشکار مواجهه کیفری یا انتظامی با کودک کار تصریح نشده است. علاوه بر آن، هیچ سازوکار نظارتی مؤثری برای پیگیری رفتار نهادهای شهری یا پلیس در قبال این کودکان پیش‌بینی نشده است (جنگجوی خراطا و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۴).

علاوه بر شهرداری و نیروی انتظامی، دستگاه قضایی نیز به صورت غیرمستقیم در این چرخه نقش دارد. در برخی موارد، کودکان کار (بویژه مهاجر یا بدون اوراق هویتی)، بدون تفکیک ماهوی با کودکان بزهکار، وارد فرایندهای بازداشت کوتاه مدت می شوند. این مسئله بویژه در مورد کودکان خارجی، همچون کودکان افغانستانی، برجسته تر است که علاوه بر انگ جرم، با خطر اخراج یا تبعید نیز مواجه اند (حسینی، ۱۳۸۴: ۱۶۶).

در سوی دیگر، تجربه فعالیت سمن ها و نهادهای مدنی، نشان می دهد که مواجهه حمایتی و غیر کیفری با کودک کار، اثربخشی بیشتری دارد. برای مثال، مرکز توانمندسازی کودکان کار جمعیت امام علی، با رویکرد آموزش محور، مددکاری اجتماعی، و تقویت مشارکت خانواده، موفق به بازگرداندن بخشی از کودکان به فرآیند تحصیل و ترک کار شده است. اما این نهادها، در مواجهه با سیاست های انتظامی، دچار تعارض و تهدید شده اند. گزارش ها از فشارهای امنیتی، توقیف مراکز و حتی ممنوعیت فعالیت برخی گروه ها حکایت دارد (زارعی و رحیمی، ۱۴۰۰: ۵۳۱-۵۲۸).

تحلیل جامعه شناختی این وضعیت، نشان دهنده وجود نوعی «کیفرمندسازی فقر» است؛ به این معنا که به جای سیاست گذاری رفاه محور، دولت از ابزارهای کیفری برای مدیریت آسیب های اجتماعی استفاده می کند. به تعبیر فوکویی، سیاست کیفری در اینجا نقش «نظم بخش بدن های حاشیه ای» را ایفا می کند، نه حمایت از حقوق و کرامت انسانی. این رویکرد، در کنار ناکارآمدی نهادهای حمایتی و عدم انسجام در سیاست های کلان، موجب شده است تا چرخه کار کودک همچنان تداوم یابد. در نهایت، می توان گفت که سیاست کیفری ایران در مواجهه با کودکان کار، ترکیبی از انفعال قانونی، پراکندگی نهادی و رویکرد نظم گرایانه شهری است. نتیجه این وضعیت، بازتولید آسیب، تقویت احساس بی اعتمادی نسبت به نهادها، و تداوم چرخه فقر و خشونت علیه کودکان است. گذار از این وضعیت، مستلزم بازاندیشی جدی در ساختارهای کیفری و جایگزینی آن ها با سیاست های رفاهی، مشارکتی و کودک محور است.

۵- روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله بر پایه رویکرد کیفی با جهت گیری تفسیر گرایانه است. در این رویکرد، هدف اصلی فهم پدیده ها از دریچه معانی اجتماعی و بستر فرهنگی آنهاست، نه آزمون فرضیه های کلی انگارانه. از آنجا که موضوع تحقیق، بررسی جامعه شناختی جرم انگاری کودکان کار در ایران با تمرکز بر سه مؤلفه فقر، قدرت و سیاست کیفری است، استفاده از روش کیفی تحلیل محتوای جهت دار مناسب ترین انتخاب تلقی می شود.

در این روش، چارچوب نظری موجود راهنمای کدگذاری و تحلیل داده‌ها است و به پژوهشگر کمک می‌کند تا شواهد متنی را در راستای مفاهیم نظری تحلیل نماید. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه مقالات علمی، گزارش‌های پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و اسناد تحلیلی مرتبط با کودکان کار در ایران است که در بازه زمانی دو دهه اخیر، یعنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۳ شمسی منتشر شده‌اند. منابع مورد بررسی از میان پایگاه‌های علمی داخلی از جمله نورمگز، SID، MagIran، Civlica و همچنین گزارش‌های منتشر شده توسط نهادهای دولتی و سازمان‌های غیردولتی فعال در حوزه رفاه اجتماعی و حقوق کودکان انتخاب شده‌اند. برای انتخاب نمونه نهایی، از روش نمونه‌گیری نظری استفاده شده است؛ به این معنا که منابع به صورت هدفمند و بر اساس ارتباط آن‌ها با مفاهیم نظری تحقیق انتخاب شده‌اند. معیار انتخاب منابع، تمرکز آن‌ها بر یکی یا چند مؤلفه مورد نظر (یعنی فقر ساختاری، قدرت نهادی، و سیاست کیفری) بوده است. در نهایت، تعداد ۱۷ منبع بعنوان نمونه نهایی جهت تحلیل انتخاب شد. ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق، مطالعه اسناد و متون علمی بوده است. برای استخراج مفاهیم از یک دفتر کدگذاری استفاده شد که بر اساس سه مؤلفه اصلی تحقیق تدوین و در طول فرآیند تحلیل تکمیل گردید. واحد مشاهده در این پژوهش، متن کامل هر مقاله یا گزارش پژوهشی و واحد تحلیل، جمله‌ها، پاراگراف‌ها یا بخش‌هایی از متن بودند که حاوی توصیف، تحلیل یا داده‌ای مرتبط با مؤلفه‌های تحقیق بودند. تحلیل داده‌ها در چند مرحله صورت گرفت: ابتدا مرور اولیه منابع انجام شد و منابع مرتبط با چارچوب نظری انتخاب گردید. در مرحله دوم، کدگذاری باز انجام شد و مفاهیم اولیه استخراج گردید. در گام سوم، این مفاهیم در قالب کدهای محوری طبقه‌بندی شدند و هر دسته از مضامین به یکی از مؤلفه‌های اصلی تحقیق اختصاص یافت. در نهایت، با انجام تحلیل مقایسه‌ای مضامین در منابع مختلف، شباهت‌ها و تفاوت‌های مفهومی شناسایی و تحلیل‌های تلفیقی برای پاسخ به سؤالات تحقیق تدوین شد. برای سنجش اعتبار پژوهش از معیارهای متداول در پژوهش کیفی استفاده شده است. اعتبار درونی با بازبینی مکرر کدها و تطبیق آن‌ها با چارچوب نظری و شواهد متنی به دست آمده است. برای سنجش قابلیت انتقال، تلاش شده با توصیف دقیق زمینه اجتماعی و ساختاری ایران، امکان استفاده از یافته‌ها در پژوهش‌های مشابه فراهم شود. پایایی تحقیق از طریق ثبت دقیق فرآیند کدگذاری و تحلیل تضمین شده و با بهره‌گیری از منابع متنوع و معتبر، تأییدپذیری تحلیل‌ها نیز تأمین شده است. تمامی مراحل پژوهش با هدف دستیابی به

درک عمیق‌تری از پیوند ساختاری میان فقر، پراکندگی نهادی و برخورد کیفی با کودکان کار در ایران، به صورت منسجم و مستند پیگیری شده است.

۶- کدگذاری داده‌ها و تحلیل مضمون در سه محور فقر، قدرت نهادی و

سیاست کیفی

در این بخش، داده‌های گردآوری شده از منابع متعدد علمی، با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، در سه محور اصلی فقر، قدرت نهادی و سیاست کیفی تحلیل شده‌اند. ابتدا با تعریف واحد تحلیل، فرایند کدگذاری ترکیبی (پیش‌ساخته و برآمده) آغاز گردید و سپس با شناسایی مضامین مشترک و الگوهای مفهومی، مقولات فرعی و اصلی استخراج شد. تمرکز این تحلیل بر بازنمایی سازوکارهای نهادی، ساختاری و سیاستی تأثیرگذار بر پدیده کودکان کار در ایران است، به گونه‌ای که بتوان فهمی عمیق‌تر از برهم‌کنش این عوامل در ایجاد و تداوم این مسئله اجتماعی به دست داد.

۶-۱ فقر و کودکان کار در ایران: سیاست‌ها، ساختارها و نهادهای مرتبط

پدیده کودکان کار در ایران ریشه‌ای عمیق در ساختارهای فقر دارد که به صورت مستقیم و غیرمستقیم از طریق نهادهای اقتصادی، اجتماعی و سیاست‌گذاری بازتولید می‌شود. برخلاف نگاه ساده‌انگارانه به فقر صرفاً بعنوان کم‌درآمدی، در بسیاری از مطالعات، فقر در ایران شکلی چندبعدی دارد که حوزه‌هایی مانند آموزش، بهداشت، مسکن و امنیت غذایی کودکان را تحت تأثیر قرار داده و آن‌ها را به چرخه کار در سنین پایین سوق داده است (کشاورز حداد و همکاران، ۱۳۹۲). از همین منظر، درک فقر در چارچوب سیاست‌های عمومی و نبود چتر حمایتی کارآمد برای خانواده‌های آسیب‌پذیر، یکی از کلیدهای فهم چرایی تداوم کار کودک در ایران است.

در سال‌های اخیر، با نوسانات شدید اقتصادی، کاهش ارزش پول ملی و رشد تورم، بخش زیادی از خانوارهای شهری و روستایی به‌طور نسبی فقیر شده‌اند و سطح درآمد واقعی آن‌ها پاسخگوی نیازهای ابتدایی نیست. در این وضعیت، کودکان بعنوان منابع کم‌هزینه‌ی اقتصادی، به بازار کار کشیده می‌شوند، بویژه در خانواده‌هایی که والدین بیکار یا دچار اشتغال ناقص هستند (زارع شاه آبادی و همکاران، ۱۳۸۸). فقر ساختاری در این سطح به گونه‌ای است که حتی در مناطق مرکزی شهرها نیز حضور کودکان کار در فعالیت‌هایی همچون دست‌فروشی، زباله‌گردی یا کارگاه‌های زیرزمینی دیده می‌شود. این امر نشانگر آن است که فقر صرفاً پدیده‌ای متعلق به حاشیه‌نشینان یا مهاجران نیست، بلکه در دل شبکه اجتماعی جامعه گسترش یافته است.

سیاست‌های رفاهی دولت در مواجهه با این پدیده، اغلب محدود به طرح‌های شعاری یا غیرهدفمند بوده است. بعنوان نمونه، طرح‌های توانمندسازی اقتصادی خانواده‌های دارای فرزند کار، نه پوشش گسترده‌ای داشته و نه در ارزیابی‌های میدانی تأثیر قابل ملاحظه‌ای برجای گذاشته‌اند (سالاریان و معیدفر، ۱۴۰۱). ضعف در شناسایی دقیق خانواده‌های نیازمند، فقدان نظام داده‌ای کارآمد، و سیاست‌گذاری بدون پشتوانه علمی باعث شده است تا بسیاری از برنامه‌ها در حد اقداماتی نمادین باقی بمانند. علاوه بر این، برخی از سیاست‌های اقتصادی دولت، از جمله کاهش یارانه‌ها یا اجرای ناقص طرح‌های حمایتی مانند سبد معیشتی، خود به افزایش فقر دامن زده‌اند و به‌طور غیرمستقیم به گسترش پدیده کار کودک انجامیده‌اند (مهدوی مزینانی و مزینانی، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از عوامل کلیدی در تشدید چرخه فقر و کار کودک، مهاجرت اقتصادی خانواده‌ها از مناطق محروم کشور است. خانواده‌هایی که از استان‌های مرزی مانند سیستان و بلوچستان، کردستان یا خوزستان به کلان‌شهرها مهاجرت می‌کنند، معمولاً با مشکلات شدید اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مواجه‌اند. نبود مسکن مناسب، اشتغال پایدار، و دسترسی به خدمات آموزشی و درمانی برای فرزندان، این خانواده‌ها را در معرض آسیب‌های شدید اجتماعی قرار می‌دهد. در چنین شرایطی، کودکان ناگزیر وارد بازار کار می‌شوند تا به بقای خانواده کمک کنند (اونق و همکاران، ۱۴۰۲).

از حیث نهادی، مسئولیت مواجهه با فقر و پیامدهای آن در ایران، میان چندین نهاد مختلف تقسیم شده است. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان بهزیستی، کمیته امداد، شهرداری‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد همگی به‌نوعی مدعی یا درگیر این حوزه‌اند. اما نبود یک نهاد مرجع یکپارچه و ناهماهنگی میان نهادها باعث شده که مسئولیت‌پذیری نهادی در قبال فقر و کار کودک در سطحی بسیار ضعیف باقی بماند. حتی در اسناد توسعه‌ای رسمی، سازوکار مشخصی برای هماهنگی میان این نهادها در نظر گرفته نشده و بیشتر تمرکز بر اقدامات بخشی و پراکنده است (سعدآبادی و همکاران، ۱۴۰۰).

در نهایت، آسیب‌پذیری اقتصادی خانواده‌ها در غیاب یک نظام کارآمد حمایت اجتماعی، کودکان را به‌طور مستقیم در معرض استثمار اقتصادی قرار می‌دهد. نبود بیمه اجتماعی برای خانواده‌های فقیر، ضعف در پوشش خدمات حمایتی برای کودکان بازمانده از تحصیل، و فقدان برنامه‌های توانمندسازی واقعی برای مادران، همگی در تداوم چرخه فقر و بازتولید کار کودک نقش کلیدی ایفا کرده‌اند (سعدآبادی و سادات فهری، ۱۳۹۹).

با در نظر گرفتن این عوامل، می‌توان نتیجه گرفت که پدیده کودکان کار در ایران نه حاصل یک ناهنجاری فردی یا خانوادگی، بلکه بازتاب ساختارهای نابرابر اقتصادی و سیاست‌های رفاهی ناقص است. فقر، در پیوند با سیاست‌های ناکارآمد و نهادهای ازهم گسیخته، زمینه را برای بازتولید کار کودک به صورت گسترده و مزمن فراهم کرده است.

جدول ۱: فقر و کودکان کار در ایران: سیاست‌ها، ساختارها و نهادهای مرتبط

مضامین استخراج شده	کد فرعی	کد اصلی
اشتغال کودکان برای تأمین هزینه‌های خانواده	بیکاری و اشتغال ناقص والدین	فقر اقتصادی
محرومیت مزمن و تشدید فقر چندبعدی	دسترسی نداشتن به بیمه، آموزش، درمان	فقر خدماتی
خارج ماندن کودکان از خدمات حمایتی	پوشش ناکافی کمیته امداد، بهزیستی و شهرداری	فقدان حمایت نهادی
نا توانی برنامه‌ها در کاهش انگیزه‌های اشتغال کودک	یارانه ناکافی، اشتغال‌زایی ناپایدار	سیاست‌های ناکارآمد
پذیرش اجتماعی پدیده کار کودک	فقدان آگاهی والدین و نظام آموزشی ضعیف	فقر آموزشی-فرهنگی

۶-۲ قدرت نهادی و پراکندگی مسئولیت در مواجهه با پدیده کودکان کار

در تحلیل وضعیت نهادی مرتبط با پدیده کودکان کار در ایران، آنچه بیش از هر عامل دیگری جلب توجه می‌کند، نبود یک نهاد محوری و پاسخگو برای هدایت، نظارت و یکپارچه‌سازی سیاست‌ها و برنامه‌ها در این حوزه است. ساختار نهادی موجود از مجموعه‌ای از سازمان‌های دولتی، نیمه‌دولتی و محلی تشکیل شده که اغلب به صورت جزیره‌ای، موازی و بدون هماهنگی عمل می‌کنند. این وضعیت سبب شده که مسئولیت حمایت از کودکان کار در عمل به میان نهادهایی مانند سازمان بهزیستی، شهرداری، وزارت کشور، وزارت رفاه، کمیته امداد، آموزش و پرورش، نیروی انتظامی و حتی وزارت کار تقسیم شود، بی‌آنکه هیچ کدام مسئولیت نهایی و پاسخ‌گویی مستقیم داشته باشند (سالاریان و معیدفر، ۱۴۰۱).

این پراکندگی مسئولیت‌ها باعث شده که هم در شناسایی کودکان کار و هم در ارائه خدمات حمایتی، خلأها و تداخل‌های جدی شکل گیرد. برای مثال، شهرداری‌ها در سطح مناطق، اغلب به صورت مقطعی و واکنشی به پدیده کودکان کار برخورد می‌کنند و اقدامات آن‌ها بیشتر در قالب طرح‌های جمع‌آوری خیابانی است تا برنامه‌های حمایتی مداوم (زارعی و رحیمی، ۱۴۰۰) از سوی دیگر، سازمان بهزیستی که باید نقش محوری در حمایت از این کودکان ایفا کند، نه بودجه کافی دارد و نه ابزار قانونی الزام‌آور برای هماهنگی سایر نهادها.

بخش دیگری از این پراکندگی ناشی از خلأ قانونی است. در قوانین فعلی ایران، تعاریف جامع و دقیقی از کودک کار، مسئولیت‌های نهادها، و سازوکارهای هماهنگ‌کننده ارائه نشده است. در بسیاری از اسناد حقوقی، تعریف کودک کار محدود به مشاغل رسمی است و مشاغل پنهان مانند دست‌فروشی، زباله‌گردی، یا فعالیت در کارگاه‌های زیرزمینی نادیده گرفته می‌شود. این نارسایی قانونی، نهادهای متولی را در موضع تفسیر شخصی و عملکرد غیرهمسان قرار داده است (مهدوی مزینانی، ۱۳۸۹).

در برخی موارد، نهادهای مسئول حتی به دلیل تداخل وظایف، از همکاری با یکدیگر اجتناب می‌کنند. برای مثال، طرح‌هایی که بهزیستی برای آموزش یا بازپروری کودکان اجرا می‌کند، گاهی با برنامه‌های شهرداری یا نیروی انتظامی تداخل پیدا می‌کند و موجب سردرگمی خانواده‌ها و ناکامی کودکان در دریافت خدمات می‌شود. این ناهماهنگی، زمینه را برای خروج کودک از چرخه حمایت نهادهای رسمی و بازگشت به کار خیابانی فراهم می‌سازد (خوب‌بخت و نیکنامی، ۱۳۹۸).

یکی از نکات مهم دیگر، نقش ضعیف نهادهای محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد است. در حالی که در برخی کشورها سازمان‌های مردم‌نهاد نقش مکمل یا حتی اصلی در حمایت از کودکان کار دارند، در ایران این نهادها یا از سوی دولت محدود می‌شوند یا به دلیل کمبود منابع و نبود چارچوب قانونی حمایت‌گر، تأثیرگذاری چندانی ندارند. این خلأ بویژه در مناطق حاشیه‌ای یا مهاجرپذیر که تمرکز نهادهای رسمی کمتر است، بیش از سایر مناطق مشهود است (سعدآبادی و همکاران، ۱۴۰۰).

در نهایت، می‌توان گفت که پراکندگی نهادی در مواجهه با پدیده کودکان کار، یکی از موانع اصلی در تدوین و اجرای یک سیاست جامع و اثربخش است. عدم وجود یک نهاد راهبر، نبود داده‌های جامع، خلأ قانونی و تداخل وظایف موجب شده است که

برنامه‌های حمایتی ناپایدار، ناکافی و نامنسجم باشند. از این رو، بازطراحی سازوکار نهادی، تعریف وظایف مشخص برای هر نهاد، تقویت ظرفیت‌های محلی و ایجاد نظام هماهنگ میان بخشی، از الزامات جدی برای مواجهه مؤثر با پدیده کودکان کار در ایران به‌شمار می‌رود.

جدول ۲: قدرت نهادی و پراکندگی مسئولیت در مواجهه با پدیده کودکان کار

مضامین استخراج شده	کد فرعی	کد اصلی
عدم هماهنگی نهادی در سیاست گذاری و اجرا	تعدد نهادهای متولی بدون انسجام	پراکندگی نهادی
سرگردانی خانواده و کودک بین نهادهای مختلف	نبود نهاد مسئول واحد	ضعف پاسخگویی نهادی
نقش ناکافی نهادهای مردمی در حمایت اجتماعی	حضور محدود NGOها	دخالت نهادهای غیردولتی
ناتوانی در شناسایی و رهگیری وضعیت کودکان کار	نبود بانک اطلاعاتی مشترک و قابل اتکا	ضعف داده‌محوری
نبود برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت برای حل بحران	تغییرات مقطعی، رویکرد سلیقه‌ای	بی‌ثباتی سیاست‌ها

۶-۳ سیاست کیفی و مواجهه انتظامی با کودکان کار در ایران

در نظام حقوقی و اجرایی ایران، برخورد با پدیده کودکان کار عمدتاً تحت تأثیر منطق انتظامی و نگاه کیفی قرار دارد تا رویکرد اجتماعی و حمایتی. این برخورد نه تنها کارکرد بازدارنده نداشته، بلکه باعث بازتولید خشونت ساختاری علیه کودکان کار شده است. سیاست کیفی موجود، به جای تمرکز بر ریشه‌های ساختاری و اجتماعی پدیده، به حذف ظاهری آن از سطح شهرها می‌پردازد؛ به گونه‌ای که اغلب اقدامات شهرداری و نیروی انتظامی در قالب طرح‌های «جمع‌آوری» کودکان از خیابان‌ها ظاهر می‌شود، بدون آن که رویکردی توانمندساز و حمایتی بر این طرح‌ها حاکم باشد (غلامی، ۱۴۰۱: ۳۰۹-۳۰۱).

بخش قابل توجهی از این سیاست‌ها در قالب طرح‌های ضربتی و کوتاه‌مدت اجرا می‌شوند. برای نمونه، طرح «ساماندهی کودکان کار و خیابان» که توسط شهرداری تهران با همکاری نیروی انتظامی و بهزیستی در دوره‌های مختلف به اجرا درآمده، بارها به دلیل فقدان رویکرد حقوق‌محور و مشارکت‌جویانه مورد نقد قرار گرفته است. گزارش‌های

میدانی از این طرح‌ها نشان می‌دهد که کودکان کار نه تنها بدون رضایت خود یا والدینشان به مراکز شبه‌حبس منتقل می‌شوند، بلکه گاهی در مسیر بازداشت با خشونت، تحقیر و نقض کرامت انسانی مواجه هستند (شفیع آبادی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۶-۲۱).

در بسیاری از موارد، مداخلات انتظامی بر مبنای اصل «زیباسازی شهری» طراحی می‌شود، نه بر اساس ملاحظات حمایتی و حقوق بشری. به عبارتی، کودک کار نه به مثابه یک قربانی فقر و بی‌عدالتی، بلکه بعنوان عنصری مزاحم برای چهره شهری تلقی می‌شود که باید از معابر عمومی حذف گردد. این نگاه سبب شده است که سیاست کیفری عملاً نقش سرکوب‌گر ایفا کند و نه مددکار. در چنین بستری، اصولی مانند دادرسی ویژه کودکان، اصل عدم مداخله جزایی در امور غیرمجرمانه، و رویکرد بازپروری، مغفول مانده‌اند (شیشه‌گران و حاجی ده آبادی، ۱۳۹۷: ۴۸۹-۴۸۱).

از منظر حقوق کیفری، چالش بزرگ این است که قوانین فعلی ایران فاقد سازوکارهای مشخص برای تفکیک میان کودک قربانی و کودک بزه‌کار هستند. در مواردی که کودک مرتکب رفتارهای پرخطر (مانند سرقت، حمل مواد یا خشونت خیابانی) شود، سیستم قضایی تمایل دارد با او همانند بزرگسال برخورد کند، یا او را به کانون اصلاح و تربیت معرفی نماید، بی‌آنکه زمینه‌های اقتصادی و خانوادگی وقوع بزه در نظر گرفته شود. این در حالی است که بر اساس اصول دادرسی ویژه کودکان و اسناد بین‌المللی مانند کنوانسیون حقوق کودک، باید منشأ بزه را در ساختارهای اجتماعی و حمایتی تحلیل کرد و نه صرفاً در رفتار کودک (جنگجوی خراطا و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۴-۷۲).

علاوه بر آن، نبود آموزش کافی برای مأموران اجرایی و نیروهای قضایی در برخورد با کودکان کار، موجب تشدید پیامدهای منفی این سیاست‌ها شده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بسیاری از مأموران، کودکان کار را «مجرم» تلقی می‌کنند، نه «نیازمند حمایت». در نتیجه، حتی در فرآیند بازجویی یا نگهداری موقت، اصول ابتدایی حمایت از کودک نادیده گرفته می‌شود. تجربه برخی کودکان کار از بازداشت و نگهداری موقت در مراکز غیرتخصصی، گواهی بر خشونت نهادی علیه گروهی از آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه است (ریگی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۱-۹۴).

نکته مهم دیگر، تأثیر این رویکرد کیفری بر خانواده کودک است. بسیاری از خانواده‌ها به دلیل مهاجرت غیرقانونی، نداشتن مدارک هویتی، یا ترس از برخوردهای امنیتی، حاضر نیستند برای آزادی کودک خود به مراجع قانونی مراجعه کنند. در نتیجه، کودک در وضعیت بلاتکلیف در مراکز نگهداری باقی می‌ماند، بی‌آنکه روند بازپیوند به

خانواده یا جامعه برای او فراهم شود. در چنین شرایطی، سیاست کیفری نه تنها مانعی برای اشتغال کودک نمی‌شود، بلکه او را در مسیرهای بزهکاری، فرار از خانه، یا سوءاستفاده باندهای غیرقانونی سوق می‌دهد (زارع شاه آبادی و همکاران، ۱۳۸۸).

در جمع‌بندی می‌توان گفت سیاست کیفری موجود در ایران در قبال کودکان کار، فاقد رویکرد عدالت‌محور، حمایتی و تحولی است. این سیاست نه تنها نتوانسته بسترهای ساختاری اشتغال کودک را رفع کند، بلکه با افزودن لایه‌ای از خشونت و طرد اجتماعی، وضعیت این کودکان را بحرانی‌تر ساخته است. اصلاح این وضعیت نیازمند بازنگری جدی در قوانین کیفری، آموزش تخصصی مأموران، ایجاد رویکرد جایگزین حبس، و جایگزینی نگاه حمایتی به جای برخورد انتظامی است. همچنین، تدوین سیاست کیفری کودک‌محور، با تمرکز بر پیشگیری، توانمندسازی و مشارکت خانواده‌ها، شرط ضروری برای برون‌رفت از وضعیت موجود است.

جدول ۳: سیاست کیفری و مواجهه انتظامی با کودکان کار در ایران

مضامین استخراج‌شده	کد فرعی	کد اصلی
تشدید آسیب‌های روانی و برچسب اجتماعی	برخورد انتظامی و قضایی با کودکان خیابانی	نگرش جرم‌انگارانه
خلأ سیاست کیفری کودک‌مدار	نبود دادگاه یا فرآیند حمایتی خاص کودکان کار	فقدان رویه حمایتی
ابهام در تمایز میان کار کودک و استثمار	ماده 79 قانون کار در برابر قانون مجازات	تناقض در قوانین
نگرش انضباطی به جای توانمندسازی	جمع‌آوری کودکان به شیوه انتظامی	نقش پلیس و شهرداری
بروز خشونت کلامی و رفتاری در فرآیند مواجهه	عدم شناخت کافی از مسائل کودکان کار	فقدان آموزش مأموران

جدول نهایی کد‌گذاری، حاصل تلفیق یافته‌های استخراج‌شده از سه محور تحلیلی فقر، قدرت نهادی و سیاست کیفری است که بر پایه روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار تنظیم شده‌اند. در این جدول، کدهای مفهومی، مقولات فرعی و مضامین اصلی هر محور

به صورت یکپارچه ارائه شده‌اند تا نمایی جامع از ساختارهای علی، نهادی و سیاست‌گذارانه مؤثر بر پدیده کودکان کار در ایران به دست آید. این تجمیع مفهومی، امکان تحلیل برهم‌کنش‌ها، هم‌پوشانی‌ها و شکاف‌های سیاستی را فراهم می‌سازد و بستری برای ارائه چارچوب نظری و سیاستی منسجم‌تر مهیا می‌کند.

جدول نهایی (۴): کدگذاری تحلیلی محتوای کیفی: کودکان کار در ایران

کد مفهومی	تم فرعی	تم اصلی
کودک به‌مثابه تأمین‌کننده معیشت	بیکاری و اشتغال ناقص والدین	فقر ساختاری
کودک بیرون از چتر رفاه اجتماعی	محرومیت از خدمات رفاهی	فقر ساختاری
کودک در زنجیره مهاجرت و بی‌ثباتی اقتصادی	مهاجرت و ناپایداری معیشتی	فقر ساختاری
ورود کودک به کار در غیاب آموزش والدین	ناآگاهی از پیامدهای کار کودک	فقر ساختاری
نهادهای جزیره‌ای در سیاست‌گذاری	پراکندگی نهادهای مسئول	ضعف نهادی
فقدان راهبر واحد برای سیاست اجتماعی	نبود نهاد محوری پاسخگو	ضعف نهادی
برنامه‌های مقطعی و غیراهداف‌مند	نقص برنامه‌های حمایتی	ضعف نهادی
کودکان بدون اوراق هویتی در حاشیه سیاست‌ها	عدم پوشش گروه‌های حاشیه‌نشین	ضعف نهادی
کودک به‌مثابه مجرم	مواجهه انتظامی با کودک	سیاست کیفری
حضور مکرر پلیس در محل‌های کار کودکان	نقش پلیس و گشت‌های شهری	سیاست کیفری
نبود مداخله مددکار اجتماعی	رویکرد تنبیهی به جای حمایتی	سیاست کیفری

سیاست کیفری	نقض اصول دادرسی ویژه کودک	عدم رعایت سن، وضعیت و مصالح عالی کودک در فرایند برخورد
-------------	---------------------------	--

۷- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که پدیده کودکان کار در ایران را باید در بستر شبکه‌ای از عوامل ساختاری، نهادی و حقوقی تحلیل کرد. نخست، فقر چندبعدی - نه صرفاً به معنای کمبود درآمد بلکه در قالب محرومیت‌های ترکیبی در آموزش، بهداشت، مسکن و امنیت - بعنوان خاستگاه اصلی اشتغال زودهنگام کودکان نقش آفرینی می‌کند. بررسی‌های انجام‌شده در این زمینه نشان می‌دهد که اغلب خانواده‌های دارای کودک کار، از خدمات دولتی مناسب محروم‌اند، از ثبات شغلی برخوردار نیستند و اغلب در نواحی کم‌برخوردار یا حاشیه‌نشین سکونت دارند. در چنین بستری، کودک به ناگزیر وارد چرخه معیشت خانواده می‌شود و از حقوق ابتدایی خود محروم می‌ماند.

در سطح نهادی، مسئله پراکندگی مسئولیت‌ها، نبود هماهنگی میان نهادهای دولتی، ضعف در داده‌پردازی و فقدان نظام یکپارچه حمایت اجتماعی موجب شده است که تلاش‌های جزئی و موضعی جایگزین سیاست‌گذاری کل‌نگر و پایدار شود. نهادهایی مانند بهزیستی، کمیته امداد، وزارت رفاه، شهرداری‌ها و دستگاه قضایی، هر یک به صورت مقطعی درگیر مسئله کودکان کار هستند، اما فاقد انسجام، رویکرد مشترک و ارزیابی اثربخشی‌اند. چنین وضعیت گسسته‌ای، نه تنها موجب اتلاف منابع شده بلکه در بسیاری موارد باعث حذف برخی کودکان از چرخه حمایت شده است.

در نهایت، نگاه کیفری و انتظامی به پدیده کودکان کار یکی دیگر از بحران‌های موجود در سیاست‌گذاری اجتماعی ایران است. طرح‌هایی چون جمع‌آوری کودکان خیابانی، دستگیری دست‌فروشان یا فرستادن آنان به مراکز به اصطلاح اصلاحی، نه تنها به بهبود وضعیت این کودکان نمی‌انجامد، بلکه در موارد متعدد منجر به انگ‌زنی، محرومیت مضاعف و افزایش آسیب‌های ثانویه شده است. این سیاست‌ها، به جای درمان علت‌ها، صرفاً به دنبال حذف نشانه‌ها از منظر عمومی‌اند.

بر این اساس، اصلاح سیاست‌ها در سه سطح ضروری است: (۱) جایگزینی نگاه معیشتی به فقر با رویکرد چندبعدی و انسان‌محور، (۲) نوسازی ساختارهای نهادی و طراحی نظام حمایت اجتماعی یکپارچه با رویکرد کودک‌محور، و (۳) گذار از مواجهه کیفری به

مواجهه اجتماعی، فرهنگی و حمایتی با پدیده کودکان کار. تنها از رهگذر چنین تحولی است که می‌توان به کاهش واقعی این بحران اجتماعی امیدوار بود.

استناد به این مقاله: اکبری، مهشید، آسیائی، رویا. (۱۴۰۴). بررسی جامعه‌شناختی جرم‌انگاری کودکان کار در ایران: برهمکنش فقر، قدرت و سیاست کیفری، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۲)، ۷۷-۱۰۴.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اونسئق، ن.، قربانی، ع.، و سوززی، م. (۱۴۰۲). بررسی جامعه‌شناختی پدیده کودکان کار (مورد مطالعه: کودکان کار شهرستان مهرستان، سیستان و بلوچستان). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۳(۳)، ۵۶-۸۸.
- جنگجوی (خراطا)، ف.، نصیری، ح.، و جامی، ج. (۱۳۹۴). مروری بر حمایت از کودکان کار در نظام حقوقی ایران و با نگاهی بر اسناد بین‌المللی. *ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه*، ۱۸۱(۱)، ۷۰-۷۶.
- حسینی، ح. (۱۳۸۴). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۹(۱)، ۱۵۵-۱۷۴.
- خوبی‌بخست، ح.، و ذبیحی‌مقدم، ب. (۱۳۹۸). نقد و بررسی سیاست‌های ارائه‌شده برای حمایت از کودکان کار و خیابان. *فصلنامه حقوق کودک*، ۱۱(۱)، ۹۱-۱۰۹.
- ریکی، م.، آل‌بویه، ع.، و احمدزاده، ا. (۱۴۰۰). بررسی ریشه‌های جامعه‌شناختی بزهکاری کودکان در ایران و رویکردهای جمهوری اسلامی ایران در مقابله با آن. *فصلنامه سیاست‌های اجتماعی*، ۱۵(۵۷)، ۸۵-۱۰۴.
- زارع شاه‌آبادی، ا.، حاج‌یزاده میمندی، م.، و اکبری قورتانی، ص. (۱۳۸۸). نقش خانواده نابسامان بر پدیده کودکان کار (مطالعه موردی: استان یزد). *فصلنامه علمی-پژوهشی انتظام اجتماعی*، ۳(۱)، ۲۹-۵۲.
- زارعی، م.، و رحیمی، م. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی مدیریت شهری و سازمان‌های مردم‌نهاد در حل معضلات کودکان کار و خیابان (مطالعه موردی: شهر شیراز). *مجموعه مقالات هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، ۵۱۳-۵۳۲.
- سالاریان، ف.، و معیدفر، س. (۱۴۰۱). تحلیل برنامه‌های مداخله دولتی در حوزه کودکان کار: یک خوانش انتقادی. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، ۳۱(۱-۴)، ۱-۴۱.
- سعدآبادی، ع.، آرمی‌پور، ن.، و فرتاش، ک. (۱۴۰۰). به‌کارگیری نوآوری اجتماعی جهت حل معضل کودکان کار با استفاده از تفکر سیستمی. *فصلنامه ره*، ۱۲(۲۱)، ۳۵-۵۸.
- سعدآبادی، ع.، و فهری، ف.س. (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی پدیده کودکان کار شهر تهران با رویکرد فازی. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰(۳۷)، ۱۲۹-۱۵۸.
- شفیع‌آبادی، ع.، کلایی، ا.، و پورموسوی، س.م. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی اشتغال کودکان کار خیابانی تهران: یک پژوهش گراندد تئوری. *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۵۴(۱-۳۶).
- شیشه‌گران، م.، و حاجی‌ده‌آبادی، م.ع. (۱۳۹۷). بررسی بزه‌دیده‌شناختی کودکان کار. *فصلنامه علمی-حقوقی قانونی‌ار*، ۸(۱)، ۴۷۷-۵۰۶.
- غلامی، ن. (۱۴۰۱). کودکان کار به‌مثابه جرم حکومتی؛ مطالعه تفصیلی در لزوم پاسخ‌ساختاری به پدیده کودکان کار. *دوفصلنامه علمی فقه و حقوق خانواده*، ۲۷(۷۶)، ۲۹۳-۳۱۲.
- کشاورز حداد، غ.، نظری‌پور، م.، و سیفی کفشگری، م. (۱۳۹۳). کودکان کار در خانواده‌های ایران. *نشریه علمی اقتصاد خانواده و تحلیل الگوی مصرف*، ۱(۱)، ۴۹-۷۴.
- مقدس جعفری، م.، ویسی‌زاد، ن.، و درستی، ا. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر پیدایش و گسترش پدیده کودکان کار؛ مطالعه موردی شهر اهواز. *فصلنامه علوم اجتماعی* (دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر)، ۲۱(۷)، تابستان.
- مهدوی مزینانی، ز.، و مزینانی، م. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی حقوقی کار کودکان و نوجوانان در کسب و کارهای خانوادگی. *فصلنامه علمی-پژوهشی حقوق کودک*، ۲(۷).
- مهدوی مزینانی، ز.، و مزینانی، م. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی حقوقی کار کودکان و نوجوانان در کسب و کارهای خانوادگی. *فصلنامه حقوق کودک*، ۲(۷)، ۱۲۵-۱۴۳.
- Agnew, R. (2005). Why do criminals offend? A general theory of crime and delinquency. *Oxford University Press*.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). *Greenwood Press*.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). An invitation to reflexive sociology. *University of Chicago Press*.
- Dryzek, J. S. (2006). *Deliberative global politics: Discourse and democracy in a divided world* (p. 45). Cambridge: Polity.
- Erikson, K. T. (1964). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*.
- Fraser, N. (2009). Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world. *Columbia University Press*.
- Fraser, N. (2009). Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world (Vol. 31). *Columbia university press*.
- Lareau, A. (2018). Unequal childhoods: Class, race, and family life. In *Inequality in the 21st Century* (pp. 444-451). *Routledge*.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology: A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*.

References [In Persian]

- child labor: A case study of Ahvaz. *Journal of Social Sciences (Islamic Azad University, Shushtar Branch)*, 7(21), Summer issue. (in Persian)
- Onogh, N., Ghorbani, A., & Sourzchi, M. (2023). A sociological analysis of the phenomenon of child labor (Case study: Child laborers in Mehrستان County, Sistan and Baluchestan). *Applied Sociology*, 34(3), 56–88. (in Persian)
- Reay, D. (1998). Rethinking social class: Qualitative perspectives on class and gender. *Sociology*, 32(2), 259-275.
- Riki, M., Al-Bouyeh, A., & Ahmadzadeh, A. (2021). A sociological analysis of the roots of juvenile delinquency in Iran and the approaches of the Islamic Republic of Iran to addressing it. *Social Policy Quarterly*, 15(57), 85–104. (in Persian)
- Saadabadi, A. A., & Fahri, F. S. (2020). Pathology of the child labor phenomenon in Tehran using a fuzzy approach. *Urban Sociological Studies*, 10(37), 129–158. (in Persian)
- Saadabadi, A. A., Arami-Pour, N., & Fartash, K. (2021). Applying social innovation to address the problem of child labor using systems thinking. *Quarterly Journal of Social Research*, 12(21), 35–58. (in Persian)
- Salarian, F., & Moeidfard, S. (2022). An analysis of government intervention programs in the field of child labor: A critical reading. *Journal of Social Work Research*, 31, 1–41. (in Persian)
- Shafieabadi, A., Kalaei, A., & Pourmousavi, S. M. (2023). Pathology of street child labor in Tehran: A grounded theory study. *Journal of Welfare Planning and Social Development*, 54, 1–36. (in Persian)
- Shishegaran, M., & Hajideh-Abadi, M. A. (2018). A victimological study of child laborers. *Legal-Scientific Quarterly of Qanounyar*, 2(8), 477–506. (in Persian)
- Zare' Shahabadi, A., Hajizadeh Mimandi, M., & Akbari Ghoortani, S. (2009). The role of dysfunctional families in the phenomenon of child labor (Case study: Yazd Province). *Journal of Social Order Studies*, 1(3), 29–52. (in Persian)
- Zarei, M., & Rahimi, M. (2021). A comparative study of urban management and NGOs in addressing the problems of child labor and street children (Case study: Shiraz). In *Proceedings of the 8th International Conference on Management and Human Sciences Research in Iran* (pp. 513–532). (in Persian)
- and Research for the Sociology of Education (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.
- Dryzek, J. S. (2006). *Deliberative global politics: Discourse and democracy in a divided world* (p. 45). Cambridge: Polity.
- Erikson, K. T. (1964). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*.
- Fraser, N. (2009). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*. Columbia University Press.
- Fraser, N. (2009). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world* (Vol. 31). Columbia university press.
- Gholami, N. (2022). Child labor as a form of governmental crime: A detailed study on the necessity of a structural response to child labor. *Biannual Journal of Family Jurisprudence and Law*, 27(76), 293–312. (in Persian)
- Hosseini, H. (2005). The situation of child laborers and street children in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 5(19), 155–174. (in Persian)
- Jangjooei (Kharata), F., Nasiri, H., & Jami, J. (2015). A review of the protection of child laborers in Iran's legal system with reference to international instruments. *Kar va Jame'e Monthly: Social, Economic, Scientific and Cultural Journal*, (181), 70–76. (in Persian)
- Keshavarz Haddad, G., Nazarpour, M., & Seifi-Kafshgari, M. (2014). Working children in Iranian households. *Journal of Family Economics and Consumption Pattern Analysis*, 1(1), 49–74. (in Persian)
- Khoobibakht, H., & Zabihi-Moqaddam, B. (2019). A critical review of policies proposed to support child laborers and street children. *Child Rights Quarterly*, 1(1), 91–109. (in Persian)
- Lareau, A. (2018). Unequal childhoods: Class, race, and family life. In *Inequality in the 21st Century* (pp. 444-451). Routledge.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology: A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*.
- Mahdavi Mazinani, Z., & Mazinani, M. (2011). Legal pathology of child and adolescent labor in family businesses. *Child Rights Quarterly*, 7(2). (in Persian)
- Mahdavi Mazinani, Z., & Mazinani, M. (2011). Legal pathology of child and adolescent labor in family businesses. *Child Rights Quarterly*, 7(2), 125–143. (in Persian)
- Moqaddas Jafari, M., Veisi-Nejad, N., & Dorosti, A. (2013). An analysis of factors influencing the emergence and expansion of